

Községi és iskolai könyvtárak Erdélyben

A romániai magyarság szorongatott helyzete, egzisztenciális fenyegetettsége, úgy tűnik, felkeltette végre a hazai közvélemény együttérzését, s a kormányt is cselekvésre bírta. Az elmúlt hónapokban támadt tiltakozó hullám két okra vezethető vissza: a megkésettiségre és a tudatlanságra. Minthogy e válságos órák mindkettő erkölcsi mulasztásnak számít, nem csoda, hogy a lelkiismeret háborgása – a bűntudat kompenzálásaként – túlzott reakciókra, hirtelen támadt hazafias túlbuzgalomra ragadta honfitársaink egy részét. A fennkölt deklarációk, patrióta frázisok azonban nem pótolhatják a valódi szolidaritást, s akik a határon túli magyarság sorsát valóban szívükön viselik, semmiképpen nem választhatják az adósságtörlesztés ezen olcsó és könnyen letudható formáját. Ők tudják, hogy Erdélynek, az erdélyieknek – a politika váltólázaitól mentes – állandó figyelemre, szoros kapcsolattartásra és gyakorlati segítségnyújtásra van szükségük, ma inkább, mint valaha.

Az alábbi szerény példatár épp azt a célt szolgálja, hogy Erdélyt a feltevések képzeletburkából némiképp kiszabadítsa, és édesbűs történelmi ábrándkép helyett keserves jelenét, a túlélésért nap mint nap megküzdő népét állítsa elének a maga valóságában. Példái a magyar művelődés talán legmostohább és legkevésbé ismert véghelyeiről szólnak, azokról a kis székelyföldi községi és iskolai könyvtárakról, amelyeket a szerző az idén nyáron és ősszel többszöri utazásai alkalmával megismerhetett, vagy amelyekről tanárokkal, könyvtárosokkal beszélgetvén, megbízható adatokat szerezhett. (Itt kívánja megjegyezni, hogy az adatközlők védelmében néhány adatot, nevet kénytelen volt megváltoztatni, s cikkét – a jövőbeni kapcsolattartás érdekében – álnéven megjelentetni.) Ami itt következik, szaktanulmánynak, reprezentatív mintának kevés, arra azonban remélhetőleg elég, hogy a hazai

könyvtáros társadalom érdeklődését felkeltse, s további adatgyűjtésre, megismerésre ösztönözzön. A szerző maga is folytatni kívánja e munkát, s a szerkesztőséghez érkező bármiféle adatot, kiegészítést köszönettel fogad.

*

Nyárad menti székely község – a mostoha viszonyok között aránylag módosnak mondható. Ezerhétszázan lakják, tisztán magyarok. Bár a helyi vegyeskereskedésben könyvet is árulnak, a kínálat meglehetősen lehangoló. A szépen kirakott, ötvenesével sorakozó ideológiai alapművek (fedelükön a jól ismert, egyre fiatalodó forradalmárportréval) régóta „érlelődhetnek” a polcokon, mert patinás por lepi őket. Ezzel szemben magyar nyelvű gyermekkönyvet egyetlen egyet se látni.

– Elvitték mindet vagy három hónapja – sajnálkozik a fiatal eladó. – Ritkán jön, s hamar elfogy az is. Van, amiből csak három-négy példány érkezik, s azt az iskola jó előre lefoglalja. Könyvet errefelé amúgyse nagyon vesz más, csak akinek új bútora van. A szép nagy cifra borítójúakat keresik, amivel hamar megtelik a polc.

A nyolcosztályos iskolában száznyolcvanhat gyerekre tizenkét tanár jut. A környéken különben ez az egyetlen tanári kar, mely tisztán magyar maradt, ahová „erősítésképpen” az elmúlt években nem kaptak Moldvából, Olténiából román „tanügyi kádereket”.

Az iskolai könyvtárszoba – egy 4 × 5 négyzetméteres helyiség – zsúfolásig tele könyvvel. Ámulva hallom, hogy 15 ezer kötetet tárolnak itt! Noha e közlést kétkedően fogadom, hiteléről vagy valótlanágáról nincs módomban meggyőződni, minthogy katalógus, nyilvántartás nem létezik. A „kötet” persze itt meglehetősen nagyvonalúan értelmezett gyűjtőfogalom: a két-három ives aktuálpolitikai brosúra éppúgy

beletartozik, mint a vékonyka dalosfüzetek vagy a „Megéneklünk Románia” propaganda-kiadványai. Így már nem is csoda, ha számuk oly igen felszaporodik.

A könyvtár kezelése egyébiránt a magyar szakos tanár dolga *lemme*, mert miként a szomorú tényállás mutatja, bizony nem sokat törődik vele. Közrejátszhat ebben az is, hogy míg korábban ötszáz lej havi pótlékot kapott érte, tavaly óta egy „bértakarékossági rendelkezés” megvonta e járandóságát. A könyvtárat, mint a kiírás tanúsítja, naponta tizenhárom és tizenöt óra között kellene nyitva tartania, ezzel szemben, miként egy kollégája mondja „munkaidőtakarékosságból”, a kölcsönzést többnyire a szünetekre korlátozza.

A „beszerzés” itt is, mint általában az iskolai és községi könyvtárak esetében mindenütt, a központi elosztás szeszélyes kegyétől függ. Az iskola a meglévő állományt önszántából és önjerejéből igen óvatosan gyarapíthatja. Az állománykivonási, zárolási rendelkezéseket ezzel szemben akkurátusan végrehajtja, a rajtaütés-szerű ellenőrzésektől tartva.

Az olvasási szokások, s a legnépszerűbb olvasmányok iránt érdeklődve megtudom, hogy román könyvet se gyerek, se felnőtt nem olvas a faluban, s magyart se túlságosan sokan. Ennek oka nyilvánvalóan a hagyományos paraszti életmódban keresendő: abban, hogy a mezei és ház körüli munkák kora tavasztól késő őszig erősen lefoglalják a családok apraját-nagyját.

Jóval többet és szívderítőbbet tudhatok meg attól a nyugdíjas tanár-házaspártól, amely a szintén – ám ezúttal dokumentáltan – 15 ezer kötetes községi könyvtárat gondozza önzetlen ügyszeretettel és példás szakzsérséggel. (Havi 350 lej tiszteletdíj fejében!) A községi könyvtár a hatvanas évek végén épített kultúr-otthonban van. Használata ingyenes, hetente kétszer tart nyitva: kedden és pénteken délután három és hét óra között. Tiszta és rendbentartott mindkét helyisége: a szabadpolcos böngészde éppúgy, mint a belőle nyíló nagyobbacska olvasószoza. A katalógusban zömmel magyar szerzőket, címetek találni – bár óvatosságból itt se mindent; így például a két háború közötti és a közvetlen háború utáni romániai magyar és magyarországi szépirodalmat, történelmi munkákat (bár a megbízható érdeklődőnek mindenkor rendelkezésére állnak) „védett anyagként” inkognitó rejti. Okkal, hiszen az állománykivonási – magyarán: cenzurális – rendeletek még az újabb kiadású könyveket sem kímélik. A többnyire félévente

érkező szeszélyes tiltólistákra nemcsak *Kós Károly*, de időnként *Sütő András*, *Beke György*, *Bodor Pál* egy-egy műve is felkerül.

Az íménti kérdésre – az olvasási szokásokra, s a kedvelt olvasmányokra – is itt kapok érdemi választ, tekintve, hogy ezt a könyvtárat, ha nem is túl sokan, legalább használják. (Kétszázötvenhárom beiratkozott olvasója van, javarészt idősebbek és iskolásgyerekek, ám a törzsközönség jóval kevesebb, csak mintegy fele e számnak.) A legmegviseltebbek természetesen a meséskönyvek: *Benedek Elek* utoljára tíz éve megjelentetett gyűjteményei, *Kányádi Sándor*, *Veress Zoltán* gyermekverskötetei. A tíz év körüliek kedvencei itt továbbra is Móra és Gárdonyi – minthogy az *Egri csillagokat*, s a *Kincskereső kis ködmönt* szerencsére még nem sikerült kirekeszteni a romániai magyar tananyagból. Ezen felül aztán meglehetősen tarka a kép: kalandregények, Cooper, Dickens, Jókai, Mikszáth, Móricz művei, detektív- és kémtörténetek, útikönyvek, ponyvák forognak legtöbbit a nagyobb gyerekek, s a tőlük műveltségben, érdeklődésben nem sokban különböző felnőttek kezén.

A nemzetiségi kultúra agóniája

Egy nyolcszáz lelkes háromszéki kisközségben az egyik háznál vendégeskedvén kiderül, hogy a sarokban szótlanul gubbasztó dédnagypapa a falucska megbízott könyvtárosa. Idén volt nyolcvanhat éves, s az utóbbi időben erősen beteges, olyannyira, hogy – bár igen restelkedik érte – az elmúlt hónapok alatt már arra sem volt képes, hogy a vasárnap délutáni kölcsönzési órákra elvanszorogjon a könyvtárba. Eleinte unokája, egy okos és talpraesett nyolcadikos kislány helyettesítette, mindaddig, míg a néptanács egy izgága kádere el nem vette tőle a kulcsot, mondván, hogy „ilyesmit nem lehet gyerekekre bízni”. Úgy látszik, másra se, mert a könyvtár azóta is zárva tart, s jövőndő sorsa éppoly kevésbé ad okot a bizakodásra, mint azé, ki több mint húsz éven át egymaga gondozta.

Érthető, ha a megfáradt, beteg öregember nem szívesen beszél róla, s a kitartó unszolásra is csak lakonikus félmondatokban válaszolgat. Ám így is megdöbbenő, amit mond, mert e kevésből is drámai erővel rajzolódik ki a nemzetiségi kultúra védtelensége és csöndes agóniája.

A falubeli iskolának nincs könyvtára, „el-

prédálták”, ahogy az öregember mondja, habár nyugdíjbavonulásakor (ő volt az iskola hajdani igazgatója) a maradékot: egy-két lexikont, néhány tucatnyi szépirodalmi és ismeretterjesztő kötetet igyekezett átmenteni a községi könyvtárba. Ez utóbbi mintegy kétezer kötetből áll, s minthogy régi állomány, szinte kizárólag magyar nyelvű könyvek alkotják. Hitetlenül többször is rákérdezek az idős ember közlésére, ám minduntalan megerősíti: könyvtára 1978 óta, azaz kerek tíz éve egyetlen könyvet sem kapott, s önálló pénzügyi forrása nem lévén, nem is vásárolhatott. A néptanács által folyósított kétszáz lej járandóságát is három éve megvonták – azóta ő maga és a könyvtár épphogy csak vegetál, a múlt ideig-óráig még megtűrt rekvizitumának számít. Vasárnap délutánonként, mint mondja, „becsületből” még eljárt a könyvtárba, míg a lába bírta, hogy a polcokat átrakosgassa, s hogy a hébe-hóba megjelenő két-három gyereket olvasnivalóval megpakolja, de most már annak is vége. Az a hír járja, hogy a maradék állományt hamarosan beolvasztják a szomszédos nagyközség könyvtárba...

Moldvai csángó falu, aránylag a legkevésbé „romanizálódottak” közül. Kizárólag csángók lakják, mintegy kétezren. Bár a nyelvvesztés folyamata az utóbbi évtizedben felgyorsult itt is, az idősebbek és a középnemzedékhez tartozók még (csángó-)magyarul beszélnek, csupán a fiatalabbak és iskoláskorúak nyelvbe keveredik mind több román szó, idegen grammatikai alakzat. A népességszaporulat különben feltűnően magas: családonként átlagosan öt-hat gyerek van. Ez legfőképp a tradicionális életmódnak (téessz nincs, a falubeliek mind magángazdák!), s az archaikusan továbbélő közösségi és vallásérkölcsi normáknak tulajdonítható. A katolikus vallás életük legfőbb szervezőereje, előírásait aszkétikusan betartják, ősi kultuszait a népi vallásosság fanatikus buzgalommal ápolják. A gyerekek reggel hat órakor minden áldott nap misére mennek – s csak azután az iskolába. Húsvétkor, karácsonykor (Romániában rendes munka- és tanítási napnak számítanak), avagy más egyházi ünnepnapokon az iskola – szó szerint – elnéptelenedik. A szülői értekezletet ajánlatos előbb a papnak bejelenteni, mert ha a szószékről nem hirdeti ki, könnyen előfordulhat, hogy nem megy el rá senki. A közigazgatási és más rendeleteket is hasonlóképpen ő „szentesíti”...

Az iskola egyébiránt tizosztályos, évfolyamonként két-két párhuzamos osztállyal.

A nyolcszáz gyermeket harminc tanár tanítja, akik kivétel nélkül a tizegynehány kilométerre eső kisvárosból ingáznak – télen-nyáron egyaránt gyalog! –, naponta. Kettő kivételével valamennyien távoli vidékekről ide irányított románok.

A faluban könyvtár nincs, s az iskolai is csak a legnagyobb jóindulattal nevezhető annak. Kicsi, dohos, sötét kamrácska, hová a mintegy ötszáz kötet be van zsúfolva, a legtöbb még csak nem is polcokon, hanem egymásra hányva. A könyvtár egy román szakos tanárnőre van bízva, aki csak nagy néha nyitogatja, ha olykor egy kollégája kér valamit, vagy egyik-másik gyerek már nagyon unszolja. Ez utóbbtól, sajnos, nemigen kell tartania: egy-egy negyven fős osztályból jó ha négy-öt gyerek olvas egyebet a tankönyvnl. A szűk kis könyveskamrából amúgy is legfeljebb kölcsönözni lehetne – de hát mit is? Magyar nyelvű természetesen nincsen egy se, s még az is áldott szerencse, hogy néhány Jókai- és Mikszáth-regény akad azért román fordításban. Az 500 kötet jelentős hányada itt is brosúra és politikai propagandaanyag, amihez talán jobb is, ha az ártatlan gyerekeknek nem nyúlnak. Ezen túl még a módszertani segédletek, „iránymutatók”, „példázatok” és rendeletgyűjtemények csökkentik tovább a könyvtáracska élvezeti és használati értékét – úgyiszlóván a minimumra. Mindezt leszámítva nem is igen marad más, mint pár tucatnyi rongyosra olvasott kalandregény és útleírás.

Ám a könyvtár, bármily siralmas, s érdektelen látvány, itt is, mint másutt, önmagán túlmutat, jóval súlyosabb bajokat és hiányokat jelezvén. Nemcsak azt, hogy az elmúlt évek során a romániai magyar nyelvű – s főként a gyermek- és ifjúsági – könyvkiadás drámai méretekben leapadt, s hogy még ezek a könyvek sem jutnak el a csángó magyar falvakba, hanem azt a riasztó és hovatovább az erdélyi, bánáti és partiumi magyarságot fenyegető veszélyt is, amelyet épp a csángó gyerekek anyanyelvi analfabétizmusa példáz az erőltetett nemzetiségi asszimiláció modelljeként. Mert hiába állnának itt akár a legpompásabb magyar gyerekkönyvek, a legszebb népmesék, klasszikus remek, ha nincs, aki el tudja olvasni őket! Ezek a csángó gyerekek hatéves koruktól idegen nyelven tanulnak írni-olvasni. A betű számukra tortúra, kínzó és megalázó kényszer; nincs mit csodálkozni rajta, ha ösztönös rezisztencia alakul ki bennük ellene, s többségük az iskolát elvégezve is félalnfabéta marad. (Te-

heti, hisz Romániában a statisztikák fényében – s épp azok további fényesítésének érdekében – gyakorlatilag nincs bukás vagy évismétlés; a tudatlanság nagyüzemi újratermelését semmi sem gátolja!)

Az iskolában tabu a magyar szó. Bár a budapesti rádió (főként a Petőfi adása) aránylag még itt is jól fogható, a legtöbben mégsem hallgatják, mert idegesíti őket a nyelvi frusztráció, hogy alig értenek belőle valamit. A Székelyföldről kihelyezett tanító ugyan lopva tesz egy-egy kísérletet, hogy a gyerekeket a legelemibb szinten beavassa a magyar kultúrába, ám e próbálkozások a kölcsönös jószándék és igyekezet ellenére többnyire kudarcba fulladnak. A gyerekek még a „Kincskeresőből” tagoltan felolvasott részleteket se nagyon értik. A zenére, énekre fogékonyak, ám ha egy más vidékről való magyar népdal megtetszik nekik, csak úgy képesek megtanulni, ha a tanár román fonetikával lejegyzí nekik a szöveget. Néhány érdeklődő és fogékony gyerek azért mindig akad, aki anyanyelvén is meg akar tanulni írni-olvasni. Őket odahaza a hosszú téli estéken főként az Erdélybe elkerült idősebb testvérek, rokonok tanítgatják a magyar betűvetés és betűfejtés Moldvában üldözött, lassacskán kivesző tudományára.

Udvarhelyszéki színmagyar község, kétezer lélekkel, hét kisebb falura kiterjedő tekintélyes agglomerációval. Önálló községi könyvtára nincs, szerepét az iskolai próbálja szerény lehetőségeihez képest pótolni.

Az iskola különben (a minden áldozatra kész igazgatónak s a lelkes szaktanároknak köszönhetően) igen jól felszerelt, s egyike a legjobb hírűeknek messze vidéken. Nyolcosztályos, háromszázhusz diákját huszonkét tanár tanítja. Utóbbiak közül három román ajkú, akiket az elmúlt években vezényeltek a faluba Craiova környékéről. (Román, matematika és fizika szakosok.)

A könyvtárat pár évvel a nyugdíj előtt álló magyar szakos tanárnő gondozza féltő szeretettel és minden elismerést megérdemlő hozzáértéssel. (Az elismerés persze legfeljebb abban a háromszázhuszonöt lejes jutalékban testesül meg, amit tőle megvonni hálístennek még elfelejtettek.) Ügyeskező, lelkes tanítványaiból mintegy harminc főnyi „restaurátor” csapatot szervezett, akik, amellet, hogy segítenek a könyvtár rendbentartásában, évről-évre megragasztják, újrakötik a legtöbbet használt könyvek százait. A könyvtár egyébként hetente két délután a falubeli felnőtt la-

kosság számára is nyitva áll, noha a szülők, nagyszülők inkább csak a gyerekek közvetítésével, alkalmi kölcsönzőkként veszik azt igénybe.

Tizennégyezer kötetből hozzávetőleg ötezer használhatatlan, azaz broszúra. Ezeket egy-egy alkalmi beszédre készülve, legfeljebb a helyi párttitkár vagy a néptanácselnök lapozza fel illő áhitattal és kegyelettel. A magyar nyelvű anyag, bár számszerűen csekély (a 14 ezer kötetből mindössze 2500 kötet!), de igen jól válogatott; s igényességben, rendszerezettségben bátran kiállja a versenyt hazai kisközségi könyvtáraink hasonló méretű állományával. Külön említést érdemel az a több évtizedes, csendes gyűjtőmunkával létrehozott több mint 1500 kiadványból álló, zömmel Magyarországról származó pedagógiai és szakmódszertani irodalom, amelyet nemcsak az iskolában tanító, de a környékbeli, sőt városi pedagógusok is rendszeresen igénybe vesznek. (A *Magyartanítás* például 1986-ig bekötött évfolyamokban sorakozik itt!) Magyarországból különben utoljára két éve kaptak nagyobb könyvküldeményt; három csomagot, amelyet az OSZK postázott magáncímre.

Könyvsegély az OSZK-tól

S itt, ha már szóba került, esettanulmányainkat félbeszakítva okvetlen ki kell térnünk az Országos Széchényi Könyvtár évek során mindinkább ellehetetlenülő könyvsegélymissziójára. Az OSZK Nemzetközi Csereosztálya egyik legfontosabb hivatásuként hosszú évek óta igyekszik rendszeres küldeményekkel kiegészíteni és gyarapítani a határon túli magyarság könyvtári gyűjteményeit. Ezen adományokból egészen 1983-ig az erdélyi iskolai könyvtárak is részesültek, ekkor azonban egy hisztérikus megfélemlítő kampány véget vetett e csöndes misszionak. A helyi román hatóságok, a Milicia és a Securitate közművelődési ügyekben illetékes tisztjei ugyanis sorra beidézték az iskolaigazgatókat, s elbocsátással, sőt börtönnel fenyegették meg őket arra az esetre, ha Magyarországról – akár tudtukon és akaratomon kívül – továbbra is könyvküldemények érkeznének. E riasztó hírekre az OSZK kénytelen volt beszüntetni az iskolai könyvtárak támogatását, s a községi könyvtárak közül is ma már csak azoknak küld változatlan, viszonylag kis mennyiségben, inkább csak „ártatlan” műszaki és természettudományi kiad-



ványokat, amelyek még vállalják a veszélyt, fogadni merik a csomagokat. Náluk e tekintetben viszonylag kedvezőbb helyzetben vannak a városi, megyei vagy főiskolai és egyetemi könyvtárak, ahová rendszertelenül ugyan, s mindenkor hiányosan, de valamivel több küldemény jut el, még ha megérkezésük után az esetek többségében automatikusan zárt osztályra vagy az ideológiai főfelügyelők vizsgálóasztalára kerülnek is. (Csupán egy jellemző epizód: A kolozsvári akadémiai és egyetemi könyvtárnak két példányban elküldött *Erdély történetéért* maga *Stefan Pascu* professzor írt köszönőlevelet; nem a feladónak ugyan, hanem – ország-világ előtt demonstrálandó, hogy a Romániába postázott könyvek igenis megérkeznek – az akkor még létező kolozsvári magyar konzulátusnak!) A valóság az, hogy az OSZK könyvküldeményeinek kísérő listáját már a vámnál előrelátóan megsemmisítik, s a kifosztott, megfizetelt csomagokat csak úgy kézbesítik a címzettnek, ha az átvételi elismervényt előzetesen aláírja. A veszteségek többnyire csak a személyes visszajelzések vagy a többszöri reklamálásra megküldött tételes igazolások nyomán derülnek ki. Tavaly márciusban az összes magyarországi újság és folyóirat kézbesítését beszüntette a román posta, azóta

csak nagy ritkán, „mutatóba” (lásd a fentebbi példát!) jut át egy-egy hazai orvosi vagy műszaki folyóirat. Sokat eláruló adat az is, hogy csupán a tavalyi évben postára adott, s meg nem érkezett ajánlott küldeményeiért az OSZK mintegy 150 ezer forint kártérítést – egy kb. húszezer kötetes gyűjtemény beszerzési árát! – kapott a Magyar Postától, holott a csomagok eltűnéséért s kifosztásáért nyilvánvalóan a román hatóságokat terheli az anyagi és erkölcsi felelősség!

Példáink sorát hadd zárjuk két Hargita megyei városi iskola könyvtárának vázlatos bemutatásával. Az első egy tizosztályos, tömegessé felduzzasztott modern „oktatási kombinát” ezerhétszáz gyerekkel, ötvenhét fős tanári karral. Az elmúlt másfél évtized látványos betelepítéseinek eredményeként a diákok húsz százaléka ma már román, s ehhez képest közelítőleg arányos, hogy a tanári karban is tíz román ajkú pedagógus található. (Természetesen az igazgató, a párttitkár s a kulcspozíciókban lévők többnyire közülük kerülnek ki, s így befolyásuk számarányuknál jóval nagyobb...)

Az alig ötszáz kötetes, csenevész iskolai könyvgyűjtemény sok szót nem érdemel – 40 százalékban román, 60 százalékban magyar nyelvű művekből áll, zömét a kötelező olvasmányok adják, s természetesen egyetlen magyar nyelvű történelmi vagy művelődéstörténeti munka sincsen közöttük. Annál beszédesebb azonban az a groteszk és leginkább Gogol tollára való eset, amely egy tanfelügyelői látogatás során az iskolában idén tavasszal megesezt. A bürokrácia – mint mindenütt a világon – Hargita megyében is fáradhatatlanul gondoskodik róla, hogy fontosságának látszatát akkurátusan fenntartsa. Ennek jegyében a megyei tanfelügyelőség, s a pionírok megyei tanácsa időről időre népes delegációkba verődve sorra végiglátogatja az iskolákat. Nem mintha a statisztikai tervmutatókból amúgy is előre tudható oktatási és nevelési rekordokra volna kíváncsi, hanem hogy szigorúan végigleltározza egy-egy új politikai kampány központilag előirányzott propagandakellékeit: az egy- és kétfülű vezéri portrék, plakátok, jelmondatok számát és szabvány szerinti elrendezését. Nos, az illetékesek gondterhelten járkálnak fel-alá, mert – habár az iskola az új tavaszi kampány népszerűsítésében alaposan kitett magáért – azért valami apró kifogásolnivaló mégiscsak jó volna, ha akadna. Az egyik inspektor tehát találomra benyit egy terembe – történetesen épp a könyvtárszobába –, s, hát,

uram fia, mit lát? Természetesen a vezéri portrét látja, itt is, mint mindenütt, virágokkal felékesített rámban. Ez eddig még rendben is volna, így írja elő a bizánci ikonográfia, csak hogy a portré alatt – s ez már fölöttébb gyanús! – könyvek sorakoznak! Lássuk csak mifélék! *Sadoveanu: Marin Preda*. Hm, hm, derék... *Sadoveanu: Balta...* – Micsoda? – horgad föl az inspektorban a törzsökös román öntudat. – Román klasszikusok „bozgorul”?! S éppen itt a vezér árnyékában? Szabotázs! Azonnal elűntetni, kipakolni az egészet!

De félre az anekdotikus kedéllyel, szomorú tréfa ez, s nagyon is valóságos következménnyel járt. A megszeppent igazgatónő parancsára a csatárláncba állított tantestület azonnal kihányja az összes magyar könyvet, „további intézkedésig” karanténba, jól zárható szekrénybe kerülnek. Jókai, Mikszáth, Móra Ferenc, Benedek Elek, Tamási Áron, Sütő András, Kányádi Sándor s mind a többiek... Csak néhány vakmerő magyar tanár akad, ki a nagy sürgés-forgásban el-elcsen belőlük, s hazament néhány kötetet, különben ki tudja, kézbe vehetik-e még ősszel a gyerekek?

Másik példánk egy kisebb, ám éppoly nagy múltú Hargita megyei városból való, s hasonlóképpen arra hívja fel a figyelmet, hogy az iskolai könyvtárak sorsa mennyire kiszolgáltatott a – finoman szólva – szakmán túli erőviszonyoknak.

Közismert tény, hogy az elmúlt négy évben a felgyorsított asszimilációs törekvések jegyében a többségben magyarok s székelyek lakta romániai megyék élén sorra lecserélték a politikai és szakmai káderapparátust, a viszonylag mérsékelten lojális, többnyire még magyar származású helyi vezetőket túlbuzgó és fanatikus, óromán területekről küldött apparátcsikkal felváltva. A két legfontosabb székely megye: Hargita és Kovászna még 1984-ben áldozatul esett e „tisztogatási” kampánynak, s az idén már a Maros megyei első titkárt és csúcvezetőséget is utolérte e végzet. Első lépésben látszólag csak a legfelső pozíciókban történik személycsere, de tekintve, hogy a megyei hierarchia pontos hatalmi leképezése az ország egészét irányító totalitárius államgépezetnek, a csúcson végbemenő változások viharos gyorsasággal „legyűrűznek” az alacsonyabb szintekre is. Így például 1987 januárjában kampányszerűen lecserélték a szóban forgó Hargita megyei város középiskoláinak igazgatóit, s így ma már az öt líceum közül csupán egynek élén árválkodik magyar származású direktor.

Noha a patinás múltú, részint még egyházi alapítású magyar gimnáziumok némelyikének sokezer kötetes, válogatott könyvtára volt, az új román igazgatók alatt ezek is rohamosan pusztulásnak indultak: „leselejtezési” kampányok, zárólasok, vagy kevésbé látványos, köznapiságok (eltűnt kulcsok, szeszélyes nyitvatartási órák) teszik őket sorra használhatatlanná. Az amúgy is megcsappant s gyakran elmaradozó könyvtárfejlesztési keretből – negyedévenként általában ezer lej – már csak a legnélkülözhetetlenebb román nyelvű alapművekre, propagandagyűjteményekre futja. „Sic transit...”

Habár szorosabban vett témánkhoz – a községi és iskolai könyvtárak vizsgálatához – nem tartozik, a teljesség kedvéért hadd jegyezzük meg itt, hogy a város még mindig jól felszerelt, mintegy 120 ezer kötetes könyvtárral rendelkezik, sőt egy nemrégiben létesített hatezer kötetes fiókkönyvtárral is, amelyek a fenti veszteségeket némiképp kárpótolni tudják. Annál is inkább, mivel állományuk túlnyomó része, a katalógus bizonyossága szerint, magyar nyelvű szépirodalom, s a történelmi, politikai és természettudományi művek általában mindkét nyelven hozzáférhetők. A szabadpolcon egyébként – egyelőre még – ott állnak az OSZK által utoljára két esztendeje küldött legfontosabb szakmai és ismeretterjesztő segédletek is: a Néprajzi, Zenei, Magyar és Világtörténelmi, Orvosi és Fizikai Lexikon kötetei.

*

A szerző tisztában van azzal, hogy az iménti szerény és esetleges mintavételek nem elegendők messzemenő következtetések levonásához. Összegzésképpen talán mégsem árt néhány általánosabb érvényű tanulságot kiemelni.

Mindenekelőtt azt, hogy a romániai magyar vidékek könyvtárainak helyzetét nem lehet elvontan, pusztán szakmai szempontok alapján vizsgálni s leírni, mivel azt a mindenkori politikai, közigazgatási és oktatásügyi kampányok éppúgy befolyásolják, mint az adott helyi erőviszonyok, s az esetleges és változatos személyi-tárgyi feltételek. Az intézményrendszer – a községi és iskolai könyvtárak hálózata – eleve hézagos, bürokratikusán túlszabályozott, ugyanakkor a támogatások leépítésével lassú felmorzsolódásra, megszüntetésre kárhoztatott. Példánkat nem véletlen választottuk a magyar művelődés végvidékeiről, a kis erdélyi községi és iskolai könyvtárak köréből – e struk-

túrában ők ma a legvédtelenebbek és leginkább fenyegetettek. Anyaországi kapcsolataikat elválták, fennmaradásuk egyes-egyedül az adminisztratív felügyelet kegyén múlik. Anyagilag a megyei elosztás szeszélyes könyöradományaira, avagy a helyi néptanácsok, iskolák évről évre mindinkább csökkenő maradvány-pénzecskéire utaltak. Mint példánk bizonyítják, e sok esetben jelentős állománnyal bíró kiskönyvtárak szakmai segítséget nem kapnak, hivatásos, főállású könyvtárosokat nem alkalmazhatnak. A községi könyvtárak jó esetben a kultúrház „félnormás” titkárára vagy nyugdíjas pedagógusokra vannak bízva, rendszertelenül juttatott csekélyke alamizsna fejében. Riasztó jelenség az is, hogy az elmúlt évtől az iskolai könyvtárakat kezelő pedagógusoktól számos helyen véglegesen megvonták a honoráriumot. (Ez a hivatalos előírás szerint háromezer kötetig háromszáz, ötezerig háromszázötven, azon felül négyszáz lej volna, de a jelek szerint ezt eddig se tartották be pontosan – ahány helyen megfordultunk, mindenütt más-más összegről hallottunk.) E nyomorúságos és kiszolgáltatott helyzetben az egyetlen reménysugár talán csak az, hogy Erdélyben még ezrével vannak elhivatott és áldozatkész pedagógusok és nyugdíjasok, kik a rájuk bízott gyűjteményeket hűen és kitartóan ápolják, s megpróbálják átmenteni egy, a kultúra és a tudás közkinccseivel szemben remélhetőleg kíméletesebb jövőre számára.

A valódi megoldás persze, vizsgált témánkon nagyságrendekkel túlmutatva, csakis a politikai garancia: a nemzetiségi kultúra intézményeinek és ápolásának visszanyert szabadsága lehetne. S habár ez e percben szomorúan elérhetetlen vágykép csupán, amíg Erdély földjén akadnak, akik rendületlenül bíznak benne, mi sem mondhatunk le róla, nekünk is tennünk, küzdenünk kell érte.

Homoród Bálint

*

A beszámoló az erdélyi könyvtárakról nem tűnik éppen szívderítőnek. Értelmezéséhez talán érdemes segítségül hívni a kérdés kiemelő szakértőjének, *Jakó Zsigmond*nak vélekedéseit is. A bukaresti Kriterionnál 1976-ban megjelent könyvében (*Írás, könyv, értelmiség*) szinte kismonográfiányi tanulmányban szólt az egész kérdéskörrel, *Könyv és könyvtár az erdélyi magyar művelődésben* címen. Ez az írás elsősorban történeti jellegű, szinte csak kitekintés-

ként foglalkozik „A jelen kérdései”-vel, ráadásul e részben is elsősorban a gondokról szól. Az alábbiakban ennek az 1971/1975-ben kezelt tanulmánynak néhány passzusát hozzuk, annak illusztrálásaként, hogy még e gondok is mennyire kívánatosnak tűnnek az újabb tapasztalatok fényében, illetve hogy bizonyos illúziók, lett légyen bármily szkeptikus is az idézett dolgozat szerzője, a hetvenes évek elején még hatékonyak voltak. Ma már a derültóbbak sem igen oszthatják mondjuk azt a véleményt, hogy a sanyarú erdélyi magyar könyvtári ellátás egyik fő rákfenéje a megfelelő szakemberek hiánya lenne.

„A társadalmi elnyomás alól felszabadult magyar tömegek is birtokba kívánják venni az emberi művelődés javait, és ebbeli igyekezetük egyik legfőbb támaszát éppen a könyvben és a könyvtárakban látják... Ma már elegendő tapasztalat alapján leghatározottabban állítható, hogy a nemzetiségi lakosság körében végzett könyvtári nevelőmunka hatékonysági foka a következő tényezők függvénye: 1. összhang biztosítása az anyanyelvű könyvkiadás és az illető nemzetiség művelődési igényei között; 2. az anyanyelvű kiadványok tényleges eljuttatása az illető nemzetiség lakóhelyein működő könyvtári egységekhez; 3. a nemzetiségi művelődés kérdéseiben benne élő könyvtárosok képzése.”

„A könyvtárellátásban, de a könyvtári szervezetben is észlelhető hiányosságok jelentős része onnan adódik, hogy kevés a jól felkészült, a nemzetiségek művelődésében benne élő, annak vonatkozásait alaposan ismerő szakembereink.”

„...könyvtári szervezetünk egyenlő gonddal őrzi és mindenki számára hozzáférhetővé teszi az ország különböző eredetű művelődési kincseit és megbecsüli az ő könyvtári hagyományait is. Annak a könyvtári »hozománynak« anyagiakban ki sem fejezhető értéke, amivel a magyar és a német lakosság gazdagította országunkat, mindenképpen rá is szolgál erre az osztatlan megbecsülésre.”

„...a főbb iskolák bibliotékáinak szerepét az erdélyi magyar művelődésben a szív munkájához hasonlíthatjuk. A társadalmi használatban lévő könyvanyag legbecsesebb része ugyanis, bizonyos idő elteltével, ajándék, hagyaték vagy esetleg vásárlás címén jórészt bekerült valamilyen kollégium gyűjteményébe. Innen pedig a bennük foglalt eszmék az iskolázott rétegek útján újból szétáramoltak a társadalomba.”